

UOT 94(470)

RUSIYA MÜHACİRƏT DÜNYASININ BİRİNCİ DALĞASI: TÜRKİYƏ

Sevinc Nəriman qızı Süleymanova

Mingəçevir Dövlət Universiteti
Gəncə Dövlət Universitetinin dissertantı
sevinc.suleymanova@mdu.edu.az

Xülasə: *Məqalə, Avropa ölkələrində, o cümlədən Rusiyada Şərqlə, onun mədəniyyətinə və irsinə geniş maraq tapmasına həsr edilmişdir. Orta əsr Şərqi, XIX əsrin Qərbi Avropa və rus yazıçılarının müxtəlif nəsilələrinin nümayəndələrinin diqqətini özünə cəlb edirdi. İstər Avropa, istərsə də rus ədəblərinin Şərqlə, onun mədəniyyəti və ədəbiyyatı ilə çoxtərəfli təmasları, yazıçı və şairlərin Şərq ədəbiyyatı əsərlərini anlaması, öz yaradıcı inkişaflarında şərq ədəbi irsindən geniş istifadə etmişlər. Şərq mövzularının inkişafı, Şərq ölkələrinin gerçəkliyini araşdırır, və bu tədqiqatların mərkəzində isə rus nəsrinin realist əsərləri dayanır.*

Açar sözlər: *Şərq ədəbiyyatı, rus yazıçı və şairləri, Türkiyə mədəniyyəti, rus şərqşünaslığının yaranması, mühicir ədəbiyyatı*

Giriş

İnqilab illərində Rusiyadan 3 milyondan çox insan mühacirət etdi, xaricdə çoxsaylı rus diasporları formalaşdı. Yüz minlərlə rus qaçqına sığınacaq verən ilk tranzit məntəqəsi İstanbul oldu.

Köhnə imperiya Rusiyasının tarixi sona çatdı. Fevral inqilabı ümidlərin bağlandığı demokratiya və liberalizmin qələbəsinə çevrilmədi. Müvəqqəti Hökumətin şüarı “Acı sona qədər müharibə” olsa da, əsgərlər döyüşməkdən yorulmuşdular. Lenin xalqlara sülh, kəndlilərə torpaq, fəhlələrə zavod və fabriklər vəd edir, ilk növbədə əmək qabiliyyətli əhalini öz tərəfinə çəkirdi. Vətəndaş müharibəsi nəticəsində Ölkə oktyabr inqilabından sonra qırmızılara və ağlara bölündü, qardaş qırğınları başlamış və amansız oldu. Qırmızı terror bir çox insanı ölkədən didərgin saldı. Xarici sahillərdə məskunlaşan yüz minlərlə qaçqın Rusiya tarixşünaslığında adətən ilk mühacirət dalğası kimi qeyd olunur. Mühacirətə üstünlük vermək həyat strategiyalarının rəşional səhv hesablanması deyil – terrordan, gündəlik həbslərdən, müsadirələrdən qaçışdır, təhlükəsiz yerdə gizlənmək, daha yaxşı vaxtları gözləmək istəyidir. 1917-ci ilin oktyabrından sonra vətəninini tərkdən arasında tək varlı zadəgan ailələr yox, rus ədəbiyyatının görkəmli nümayəndələri, musiqiçiləri və rəssamları, rəssamları və filosofları çox idi. Onları vətənlərini tərkdən etməyə və hətta qaçmağa vadar edən səbəblər çox idi. Vətəndaş müharibəsi başa çatmaq üzrə idi. Məğlub olmuş ağ orduların qalıqları ilə birlikdə onların ailə üzvləri və müxtəlif mülki şəxslər də ölkəni tərkdən edirdilər. Qaçqınları olan gəmilər Odessadan 1919-cu ilin aprelində, Novorossiyskdən isə 1920-ci ilin yanvar-fevralında limanlardan çıxdılar. Ən böyük təxliyə 1920-ci ilin noyabrında general Vrangelin qoşunlarının məğlubiyyətindən sonra Krımdan, Gürcüstanda menşevik rejimi süqut etdikdən sonra isə 1921-ci ilin aprelində Batumdan təşkil edildi [9].

Mühacirətin başlanğıcı

Yüz il əvvəl ağ qoşunlar Krımı tərkdən edərək, kifayət qədər yanacaq, su və qida ehtiyatı olan ən yaxın və təhlükəsiz yer kimi Konstantinopola (İstanbul) doğru yola düşdülər. Konstantinopol (İstanbul) bolşevik Rusiyasından gələn qaçqınlar üçün əsas tranzit bazası, təhlükəsizliyə gedən yolda ilk dayanacağı oldu.

Sovet təbliğatı sürgünlərin gələcəyini qara rənglərə boyayaraq, onları iki kateqoriyaya ayırırdı: vətəndə yeri olmayan cəmiyyətin qalıqları və istər-istəməz öz səhvlərini dərk etmiş, SSRİ-yə qayıtmaq arzusunda olan insanlar. 1924-cü ildə Parisdə Bunin “Rusiya mühacirətinin missiyası” adlı məruzə ilə çıxış etdi. Bu məruzədə yazıçı Rusiyanın “ölümündən” bəhs edərək, minillik Rusiyanı özünün pravoslav inancı ilə, dövlətin başında çarın hökm sürdüyü ictimai quruluşu, tarixi

fəthləri, qələbələri və böyük mədəni nailiyyətləri ilə xatırlatmışdır. O, rus mühacirətinin missiyasını bu davamlılığın qorunub saxlanmasında görürdü. Bəs bunu necə etmək olar sualına isə nə siyasətçilər, nə yazıçılar, nə də filosoflar belə cavab verə bilmirdilər. Əksəriyyətin xarici ölkədə yaşamaq motivasiyası yox idi. Bir çoxları anlayırdılar ki, geri dönsələr belə öz ölkələrində yenidən zadəgan həyatını və ümumxalq şöhrətini hər kəs qaytara bilməyəcək. Aleksey Tolstoy buna müvəffəq oldu, ancaq Sergey Prokofyev kommunal mənzilində öldü. Qoca və xəstə Kuprin vətəninə ölmək üçün getdi. Bunun, müharibədən sonra belə, qələbədən eyforiya içində olmasına baxmayaraq qayıtmağa cəsarət etmədi. Onun Rusiyası artıq mövcud deyildi və o, yenisini bilmirdi. Mühacirlərin əksəriyyəti mühacirətin onların taleyi olacağını gözləməkdilər. 1924-cü ildən bəri getdikcə daha çox ölkə SSRİ-ni tanıdı, dostlar və qohumlarla əlaqələr boşa çıxdı, çünki xarici ölkələrlə yazışmalar Sovet vətəndaşları üçün ciddi təhlükələr yaradırdı.

Əslində, Rusiya mühacirət dünyasının birinci dalğası daha maraqlı idi. Onun tarixində müsibətlər və fəlakətlərlə yanaşı, yeni torpaqlarda fədakar əmək, quruculuq, böyük kəşflər və şücaətlər, öz xalqına, öz mədəniyyətinə səadət nümunələri çoxdur. İnkişaf edərək, işləyərək və ideyalarını həyata keçirərək mühacirlər öz əməlləri ilə Rusiyanı onun hüdudları xaricində məşhur edirdilər. Bu dünya sovet dünyasından heç də az uğurlu və məhsuldar olmayıb. Bu dövrdə yüzlərlə, minlərlə adlar, hekayələr, kəşflər edilib. XX əsrin ədəbiyyatı, musiqisi, baleti, rəssamlığı, bu dövrün bir çox elmi nailiyyətləri kimi, birinci dalğanın rus mühacirləri olmadan ağılasıgmazdır. Ola bilsin ki, bu itki ölkə üçün əvəzolunmaz olub. Hərbçilər, həkimlər, siyasətçilər, jurnalistlər, mühəndislər, tələbələr, sənayeçilər, sənətçilər getdi.... çoxları yeni peşələr öyrənməli, ailələrini dolandırmaq üçün çox çalışmalı oldular. Partiya mübahisələri və elmi müzakirələr davam edirdi, məğlub olan ağ ordunun döyüş ruhu qorunurdu. Lakin rus mühacirlərin özlərinin xüsusi missiyası var idi: zorla parçalanmış mədəniyyətin xarabalıqları üzərində SSRİ-dən fərqli Rusiyanı qurub və qoruyurdular. Ivan Alekseeviç Bunin 1924-cü ildə deyirdi: “Biz bu və ya digər şəkildə Rusiyada bir müddət hökm sürən həyatı qəbul etmirdik, fikir ayrılığımıza düşmüşdük, bu həyatla mübarizədə idik, bundan sonrakı müqavimətimizin bizi yalnız nəticəsiz, mənasız ölümlə hədələdiyinə əmin olaraq, yad diyara getmişik” [1].

Rus mühacirətinin missiyasına əsaslanaraq deyə bilərik ki, o, öz xalqı adından çıxış etmək səlahiyyətini etiraf edirdi, gedənlərin Rusiyanı təmsil etmək hüququnu təsdiq edir və əvvəlki kimi ruslar adlandırılmağa davam edirdi. Bunun fikrincə, xaricə köçmək “bir növ sülh üçün təhlükəyə bir işarədir”, xalqın bolşeviklərə müqavimət göstərməyə hazır olduğunu sübut edir: “Burada bir milyon ən yaxşı rus mənəvi ruhu var, bu da Rusiyanın heç də hamısının işğalçı hakimiyyəti qəbul etmədiyini göstərir [2, s. 34-35].

Türkiyə 1921-ci ilə qədər sayı 150.000-i ötmüş Rusiyadan olan qaçqınları qəbul etdi. Tədqiqatçıların fikrincə, o dövrdə Konstantinopolun – İstanbulun hər beşinci sakini rus dilində danışdı. Şəhər müttəfiq qüvvələr tərəfindən işğal edilmişdi. Onlar İstanbulda köhnə Sultan hökumətinə nəzarət edirdilər. Müharibə qəhrəmanı General Mustafa Kamal Atatürkün rəhbərlik etdiyi yeni hökumət ölkənin müstəqilliyi uğrunda mübarizə aparırdı. İstanbul küçələrində turistlər görünürdü. Görünən yalnız müxtəlif qüdrətli ölkələrin əsgərləri və mühacirlər idi. Türkiyə vilayətlərindən köçkünlər, tacirlər, dilənçilər və avantüristlər paytaxta axışırdı. Yaşayış çatışmırdı, yemək bahalaşırdı. İstanbulda yerləşən amerikalı, ingilis, fransız, yunan, yəhudi və türk xeyriyyə təşkilatları gələnləri qəbul etmək üçün çox şey göstərirdilər. Qaçqınlara 1920-ci ilin yayında yaradılmış “Xaricdə Zemstvo və Şəhər İşçilərinin Assosiyasiyası” (“Zemqor”) kimi rus zemstvo təşkilatları da kömək edirdi. İstanbulun mərkəzi pulsuz yeməxanalar şəbəkəsi ilə əhatə olunmuşdu [5, s. 8-9].

Mühacirlər Türkiyədə

Həyat davam edirdi... Rus mühacirlərinin çoxu İstanbulun Avropa hissəsindəki Pera (indiki Bəyoğlu), Qalata rayonlarında, Taksim bazarı meydanının yaxınlığında rusların məskunlaşdığı Karaköy bölgəsində məskunlaşmışdılar. Burada, limandan çox uzaqda hələ də rus həyəti, pravoslav kilsəsi və Müqəddər Endryu monastırı var. Bizim qaçqınlar da monastırda və bütün rus kilsələrində yaşayırdılar.

Bizans dövründən etibarən Grand Rue de Pera (indiki İstiqlal küçəsi) üzərində əcnəbilər məskunlaşmış, sonralar burada xarici səfirliklər yaranmışdır. 1920-ci illərin əvvəllərindəki rus missiyası məlumat masası, xəstəxana, anbar və yataqxananın qarışığı idi [3]. 700 nəfərin gündəlik yemək aldığı binada 300 çarpayılıq xəstəxana və pulsuz yeməxana yaradılıb. ətrafda rus nitqi səslənirdi. Qaçqınlar burada qohumlarından, dostlarından xəbər gözləyirdilər. Bir müddət sonra Rusiya səfirliyində rusların başqa öklərdən məlumat aldığı arxiv və axtarış xidməti açıldı. 1920-ci ildən 1927-ci ilə qədər informasiya Bürosunun köməyi ilə 16.000 ailə birləşdi. Bundan əlavə, büro vakansiyalar və ya kirayə evlər barədə məlumat ala bilirdi. İmkanı olanlar dəbdə olan “Pera Palace” otelinin otaqlarını tuturdular. Digərləri özəl sektorda, adətən, minimum mebel miqdarı olan soyuq otaqlarda seçimlər axtarmalı oldular. İşsizlik baş alıb gedirdi. İnsanlar hər cür işlə məşğul olurdular: zənbillər toxuyur, oyuncaqlar düzəldir, qəzet, ayaqqabının bağı və başqa hər şeyi satır, bağban, rəssamlıq edirdilər. Qadınlar quvernənt, xadimə, tikişçi olurdular. Kimsə son qiymətli əşyalarını satırdı.

Yaxşı mütəxəssislər üçün uyğunlaşmaq daha asan idi. Belə ki, həkimlər şəxsi tibb müəssisələri açırdılar və ya poliklinikalar yaradırdılar. Zirehli avtomobil bölməsində xidmət edənlər sürücü və ya mexanik olurdular və onların peşəkarlığı çox yüksək qiymətləndirilirdi. Təşəbbüskar mühacirlər kafe, restoran, kabare, atelye, kitab və ərzaq mağazaları açırdılar. Gimnaziya və balet məktəbləri yarandı, rus qəzetləri, jurnalları, kitabları çap olunmağa başladı. İstanbul sakinləri rus operasına, operettasına, baletinə və konsertlərinə baxırdılar. Rus xəz salonları, atelyeləri və ayaqqabı mağazaları trend təyin edənlərə çevrildilər.

İstanbulun baş informasiya bürosunun məlumatına görə, 1920-ci ilin sonunda Türkiyə paytaxtında 200 min rus sakini var idi. 1930-cu ilin sonunda 2-3 mindən çox qalmadı. 1932-ci ildə ölkədə xarici vətəndaşların işləməsinə qadağan edən qanun qəbul edildi və demək olar ki, bütün mühacirlər oranı tərk etdilər. Bununla belə, müasir Türkiyədə ziyarətçilərə xoş və səbirli münasibət ənənələri çox güclüdür.

Qalanlar ancaq burda öz biznesini qurub yeni həyata öyrəşənlər və türklərlə ailə quranlar oldu. XX əsrin ortalarında ruslar, Türkiyənin mədəniyyət və incəsənətinə bir çox töhfələr vermişdir. Bu gün Türkiyədə yaşayan həmin o qaçqınların nəvələri öz mədəniyyətlərini, inanclarını, dillərini qoruyub saxlayaraq özlərini eyni zamanda rus və türk kimi hiss edirlər. Rusların əksəriyyəti İstanbuldan müvəqqəti dayanacaq kimi istifadə etməsinə baxmayaraq, sonra Qərbi Avropa və Amerikada məskunlaşdılar. Vətəni itirməyin acısını yaşayan sürgünlər yeni üfüqlərə can atırdılar.

1924-cü ildə İstanbulda üç cilddən ibarət: rus, ingilis və fransız dillərində “Спасибо!” almanaxı dərc olunmuşdur. Kitabın yazılmasında iştirak edən çoxsaylı yazıçılar Mustafa Kamal Atatürkə, xəlifə Əbdül-Məciddə öz minnətdarlığını bildirirdilər. Almanaxda rus mühacirlərinə ölkədə olduqları dövr ərzində yardım göstərən bütün xeyriyyə təşkilatları və şəxsi insanlar da qeyd olunub. F.M.Dostoyevski “Yazıçının gündəliyi”ndə (1877) “Şərq məsələsi”ndən danışarkən, Konstantinopolun birləşməsində israr edirdi, və zamanla bu şəhər təkcə Rusiyanın paytaxtı deyil, həm də “Slavyanların ümumi birliyi”nin mərkəzinə çevrilməli idi.

M.M.Baxtinin “Dostoyevskinin poetikasının problemləri” və “Şifahi yaradıcılığın estetikası” tədqiqatları dialoqun iki istiqamətini təmsil edir ki, bu da öz növbəsində V.S.Bibler tərəfindən “mikrodialoq” və “makrodialoq” kimi müəyyənləşdirilir.

Özlərini konkret coğrafi məkanda tapan mühacirət müəllifləri İstanbulu tamam “başqa prizmadan” görməyə başladılar. Şəhər öz sələflərinin yaratdıqları poetik xülyaları dağıdandan sonra ruslarla İstanbullular arasındakı mədəni fərqlər ön plana çıxdı. Lakin sürgündə olan rus yazıçıları yalnız öz mədəniyyətlərinin hüdudlarından kənara çıxdıqdan sonra, İstanbuldakı sosial-mədəni cəmiyyətə alışmaqla, yad Şərq diyarında özlərini evlərindəki kimi hiss edə bildirdilər. [4, s. 45-49]. İstanbul obrazında “şərq nağılı”nın xüsusiyyətləri rus mühacir ədəbiyyatının bir çox əsərlərində özünü göstərir. Eyni zamanda, Şərqi poetikləşdirən rəsm əsərləri ilə sosial mövzuların sintezi şəhərin obrazının şərqsünas klişe yozumlarını istisna edir.

“Rus mühacir ədəbiyyatı” əsərində Struve rus mühacir ədəbiyyatının ədəbiyyatının formalaşması və öz müqəddəratını təyin etməsinə araşdırmışdır. Monoqrafiyada ayrı-ayrı yazıçıların

yaradıcılığına və publisistikasına ümumi baxış verilmiş, həmçinin rus diasporunun formalaşması, xaricdə ictimai-siyasi fikrin əsas istiqamətləri, ədəbi tənqid, ədəbiyyatşünaslıq, publisistika, fəlsəfi nəsr və ədəbiyyatşünaslıq haqqında ətraflı məlumat verilmişdir. “Rus İstanbulu” Rusiya-Bizans və Rusiya-Türkiyə münasibətlərinin tarixini təsvir edən tarixi və publisistik очеркlər toplusudur.

N.İ.Komandorova İstanbulda rus mühacirəti nümayəndələrinin mədəni-maarif fəaliyyəti haqqında çoxsaylı məlumatlar verir. Onların “asketizmi” sayəsində Türkiyənin paytaxtı rus balet, opera və rəssamlığı ilə tanış oldu [7]. Rus müəlliflərinin pyesləri populyarlıq qazandı, rus rəssamları Türkiyə ictimaiyyətinin sevimlisinə çevrildi. Rus rəssamlarının kətanları dəb halına gəldi və hərəclərdə satın alındı. Türklər Tolstoya, Dostoyevskiyə, Çexova “hörmət etməyə” başladılar, Çaykovskinin musiqisinə heyran oldular. Eyni zamanda, müəllifin fikrincə, rus şəxsiyyətinin müsbət imicinin formalaşmasına, onun dərk edilməsinə təkcə rus ziyalıları deyil, digər sosial təbəqələrin və müxtəlif peşələrin nümayəndələri də təsir göstərmişdir. Yekun olaraq, N.İ.Komandorova belə qənaətə gəlir ki, 1920-ci illərdə rus mədəniyyət və incəsənət elitasının Konstantinopolda qısa müddət qalmasına baxmayaraq, onun İstanbul sakinlərinin təhsilinə verdiyi töhfəni qiymətləndirməmək olmaz [6, s. 122-125].

İstanbulu tərk edən rusiyalı qaçqınlar bu şəhərə öz minnətdarlıqlarını bildirirdilər. Kitabın preambulasında bu sözlər yazılmışdı: “Sağ ol İstanbul! Bizə qucaq açdın, sığınacaq verdin, iş verdin, həyatımızı qurtardın! Gözəl şəhər səni heç vaxt unutmayacağıq!” C.Kvirkin kitabda yazdığı kimi, ruslar qaldıqları qısa müddət ərzində, “işıq, parlaq rənglər, komediya, gözəllik, musiqi, ümid və ehtiras gətirdilər”. Bu, Türkiyə sahillərinə bir vida jesti idi.

Kitabın “Sənin üçün, Türkiyə!” adlı fəslə də duyğularla doludur: “Sən bizim ikinci vətənimizsən. Çarəsizlik içində, göz yaşlarımızla türk torpağına ayaq basdıq və dost rəğbəti ilə qarşılaşdıq. Türk dostlarımız bizə təsəlli vermək üçün əllərindən gələni etdilər. Bu qonaqpərvər diyar bizi qardaş kimi bağrına basdı. Bizə qardaş deyən türk milləti həm qəhrəmallığını və həssaslığını mükəmməl şəkildə sübut etdi. Biz həyatımızda belə xeyirxahlıq və səxavət görməmişik. Ona görə də qardaşcasına vida təşəkkürümüzü qəbul edin. Şir cəsarətini, qürurunu və əsalətini özündə birləşdirən türk millətinə hər zaman heyran qalacağıq” [8].

Nəticə

İstanbul, rus mühacirlərinin ilk dalğası tarixində çox xüsusi, simvolik bir yaddaş yeridir. Berlin, Praqa və Parisdəki rusların prototipi olsa belə, bildiyimizə görə, indiyə qədər Türkiyədə ağ rusların həyat və yaradıcılığının mozaik mənzərəsini canlandıran bir elmi əsər toplusu nəşr olunmayıb. geniş tarixşünaslıq kontekstində yüz il. Buna görə də “Türkiyədə Rus Ağ Mühacirəti. Bir əsr sonra. 1919–2019” bu cür ilk cəhd kimi qiymətləndirilə bilər [8, s. 43].

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. Бунин И.А. Собр. соч.: В 4 тт. Т.2. М.: Правда, 1988, стр. 477
2. Муромцева-Бунина В.Н. Жизнь Бунина. Беседы с памятью. М.: Вагриус, стр.200
3. Никольский Н.Н. Калейдоскоп. // Жизнь и искусство. № 1. Константинополь, 1921. стр.14
4. Оболенский Н.Н. Дневник тринадцатилетнего эмигранта: май - июнь, октябрь-ноябрь 1919 г., Константинополь - Фанараки. СПб.: Норд-Вест, 2003, стр. 95
5. Павленко П.А. Стамбул и Турция. М.: Федерация, 1930, стр. 256
6. Памук О. Стамбул. Город воспоминаний. Пер. с тур. Т. Меликли, М. Шарова. М.: КоЛибри, Азбука — Аттикус, 2015, стр. 416
7. Shafak E. The Bastard of Istanbul. London: Penguin Books, 2007, page 30
8. Агеносов В.В. А. Аверченко в Константинополе // Литературоведение, М.: ИНИОН РАН. Серия 7, № 4, 1996, стр. 42-54
9. Алтынбаева Г.М., Речбер Д. Образ Стамбула в рассказах 1920-х годов П.А. Павленко // Филологические этюды: сб. науч. ст. молодых ученых в 3 ч. №18, ч. I-III. Саратов, 2015, стр. 73-77

THE FIRST WAVE OF RUSSIAN MIGRATION: TURKEY

S.Suleymanova

Mingachevir State University

candidate for PhD degree of Ganja State University

Abstract: *The article is dedicated to the growing interest in the East, its culture and heritage in European countries, including Russia. It attracted the attention of representatives of different generations of medieval Eastern, Western European and Russian writers of the XIX century. The multifaceted contacts of both European and Russian literature with the East, its culture and literature, the understanding of writers of Eastern literature by writers and poets, and the extensive use of Eastern literary heritage in their creative development. The development of Eastern themes explores the realities of Eastern countries, and the research mainly focuses on the realist works of Russian prose.*

Keywords: *Oriental literature, Russian writers and poets, Turkish culture, emergence of Russian Oriental studies, immigrant literature*

ПЕРВАЯ ВОЛНА РУССКОЙ МИГРАЦИИ: ТУРЦИЯ

С.Н.Сулейманова

Мингячевирский государственный университет

диссертант Гянджинского государственного университета

Резюме: *Статья посвящена растущему интересу к Востоку, его культуре и литературному наследию в Европейских странах, в том числе в России. Средневековый Восток привлекал внимание представителей разных поколений писателей, Западной Европы и России XIX века. Многогранные контакты европейской и русской литературы с Востоком, его культурой, литературой, понимание восточной литературы писателями и поэтами, и осознание их, привело к широкому использованию литературного наследия Востока в своих творчествах. Развитие восточной тематики изучает реалии Восточных стран, а в центре исследования стоит реалистические произведения русской прозы*

Ключевые слова: *Восточная литература, русские писатели и поэты, культура Турции, появление русского востоковедения, иммигрантская литература*

Elmi redaktor: s.e.f.d., dos. E.Cəfərova

Çara təqdim edən redaktor: tar.f.d., dos. N.Zeynalov

Daxil olub: 19.01.2023

Çara qəbul edilib: 26.01.2023